

SOMOGYI GRÉTA
HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum

Aetas 39. évf. 2024. 4. szám, 93–102.

ISSN 0237-7934

DOI 10.14232/aetas.2024.4.93-102

www.aetas.hu

Rhédey Mária grófnő végrendelete(i)

ABSTRACT. *The Will(s) of Countess Mária Rhédey.* The Countess wrote her first will in 1842, when her first child was born. Examples within her own family proved that a mother is not always able to guide her child through life, as women often died during childbirth regardless of age or social status. Mária Rhédey's words provide insight into the life of a Transylvanian aristocratic family in the 19th century, including family ties, the valuables in the Countess's possession, as well as their staff. The latter is particularly interesting, because her correspondence with her husband from 1848 reveals that after seven years, these same people still served her loyally. Her will written in 1849 can be defined as a "farewell letter", as it doesn't include the formal elements of a will. However, it reveals the changes in the family's relations, and we can learn about her ideas about raising children.

Keywords: *will, Transylvanian aristocracy, childbirth, faith, Mária Rhédey*

„Imrém, édesem! Nem váltunk mi most is el, csak testi szemeid nem látnak engemet, mindig veled vagyok és leszek én, szívedben mindig feltalálsz engemet.”

Az idézett sorokat Rhédey Mária grófnő vetette papírra 1842 júniusában, első gyermeke születése előtt írt végrendeletében. Miért írt végrendeletet? A 19. században a szülés előtt álló nők lelkiekben felkészültek arra az eshetőségre is, hogy nem tudják majd végig kísérni gyermekük életpályáját. Fontos volt tehát számukra, hogy az újszülött „ártatlan lélek” nevelésével kapcsolatos kívánságait megfogalmazzák, és saját javaikról is rendelkezzenek. A „halál árnyékában” tehát a grófnő is számot vetett addigi életével, és el akart búcsúzni szeretteitől. Soraiból egyértelműen érződik, hogy nehezebb esett megfogalmazni utolsó kívánságait, s már maga a gondolat, hogy imádott férjétől el kell válnia, fájdalommal töltötte el. Arra nem volt lelki ereje, hogy személyesen mondja el kéréseit, ezért írásban fogalmazta meg gondolatait. Erre a legalkalmasabb formai keret a végrendelet volt, amely lehetőséget biztosított arra is, hogy az abban foglaltak mintegy teljesítendő feladatként háruljanak a hátramaradókra.

Az erdélyi családok örökösödési jogát évszázadokon át a Werbőczy István *Hármaskönyv*-ében összefoglalt jogszokások szabályozták. Az örökösök között különbséget tettek fiúk és lányok között, hiszen a család ősi birtokait kizárólag a fiúk örökölhették, a lányok csak a szerzett javakból részesülhettek. Természetesen kivételnek számított, ha fiúörökös hiányában a lányt, korabeli jogi terminológiát használva, „fiúsították”, ahogy a Rhédey vagy akár a Mikó család is tette.

A 19. századi jogrend szerint a „fiúsított” nők az ősi és a szerzett vagyonuk felett egyaránt szabadon rendelkeztek, s a módosabb családok általában éltek is ezzel a lehetőséggel. A végrendelet megírásának elsődleges célja tehát az volt, hogy a hátrahagyott vagyontárgyak a törvényi előírástól eltérően cseréljenek gazdát, lehetőleg családi viszály nélkül. Az örökhagyó

végrendelkezése felülírta a törvényes öröklési rendet. Arra is van példa, hogy a végrendelező megváltoztatta korábbi végakarátát, ezt a fiókvégrendelet tette lehetővé (Rhédey Mária is élt ezzel a lehetőséggel).

Ha felekezeti hovatartozás alapján vizsgáljuk ezen írásokat, nem észlelünk lényeges formai különbségeket, ahogy a nők által írt végrendeletek is csak tartalmilag térnek el a férfiak által írtaktól. Érthető, hiszen belőlük az anyaság, a gyermekért érzett felelősség más gondolatokat hoz elő. Felépítésük általában ugyanaz: 1. segélykérés és köszönés (a keletkezés idejének feltüntetése); 2. hivatkozás a végrendelezés okára (hangsúlyozzák, hogy a végrendelezés kényszer nélkül történt); 3. rendelkező rész (vagyon tárgyak, adósság, kintlevőség felsorolása); 4. záradék (reményét fejezi ki a végrendelező, hogy kérését tiszteletben tartják); 5. tanúk neve, pecsét. A saját kezűleg írt végrendelet tanúk nélkül is érvényes volt, a szóban elmondott végakaratot viszont tanúnak kellett hitelesítenie.¹

Rhédey Mária grófnő – nagy múltú erdélyi arisztokrata család sarjaként – feltételezhetően tisztában volt a végrendelet formai előírásaival. Az sem kizárt, hogy családi körben (akár az édesanyja kapcsán) már látott is erre példát. Életéről és mindennapjairól sajnos keveset tudunk.² Anyai nagyapja a könyvtáralapító Teleki Sámuel gróf volt. Édesanyja, Teleki Mária grófnő lefordította Blair Hugo tizennégy prédikációját, amit halála után férje meg is jelentetett.³ Édesapja, Rhédey Ádám gróf jelentős kamatmentes kölcsönrel és adományokkal járult hozzá a kolozsvári Református Főtanoda nyomdájának felújításához, illetve egy könyomda beszerzéséhez, hogy a diákok számára a tankönyvek előállítására ne jelentsen gondot. A felsorolt tények már sejtetik, hogy milyen volt az a szellemi közeg, amely a fiatal grófnő életét meghatározta.

Neveltetése során – minden bizonnyal házitanító által – a legjobb oktatásban részesült, hiszen ekkoriban Erdélyben leányiskolák még nem voltak. A kolozsvári Központi Egyetemi Könyvtár Különleges Gyűjteményében megtekinthetők a francia, német és magyar nyelvű gyakorló füzetek, illetve az 1842-ben írt *Hasznos házi jegyzetek* című munkája, amelyben összefoglalja mindazokat a tudnivalókat, amelyek egy háziasszony számára elengedhetetlenek.⁴ Itt található Tannenburgi Rozália: *Érzékeny játék 4. felvonásban* című művének általa készített fordítása is, amelyet férjének dedikált. (Édesanyjához hasonlóan tehát ő is próbálkozott műfordítással.) A családi iratok között nem maradt fenn naplója, így az egyetlen hiteles forrás, amely bemutatja a mindennapjait, a férjével folytatott levelezése 1848–1849-ből.⁵

Mária grófnő 1840-ben ment feleségül Mikó Imre grófhhoz. Boldog, ám sajnálatosan rövid házasságukból négy gyermek született: Mária (Kolozsvár, 1842. június 23. – Kolozsvár, 1868. február 9., férje Teleki Károly gróf), Ádám (Kolozsvár, 1843. június 3. – Linz, 1862. szeptember 16.), a még csecsemőkorban elhunyt Ferenc (Kolozsvár, 1847. október 31. – Kolozsvár, 1848. március 24.) és Anna (Kolozsvár, 1849. március 17. – Budapest, 1909. március 17.).

Bár a Mikó–Rhédey házaspárnak több helyen is volt birtoka Erdélyben (Bodokon, Hidvégen, Oltszemen, Zabolán), a hivatali, köz- és társadalmi élet Kolozsvárhoz kötötte őket, első gyermekük születésekor is ott tartózkodtak. Azt tudjuk, hogy Rhédey Mária édesapja, Rhédey Ádám gróf (aki ekkor már özvegy volt) is velük lakott. Egyetlen felnőttkort megért

¹ Homoki-Nagy: *Amiről egy végrendelet*, 618–619.

² Hagyatéka a Román Nemzeti Levéltár kolozsvári fiókjában található. Fond Mikó–Rhédei Nr. 253. 210-es csomó.

³ Blair Hugo tizennégy prédikációjai. Ford. Teleki Mária gróf Rhédei Ádámné. Kolozsvár, 1827.

⁴ Lucian Blaga Központi Egyetemi Könyvtár (BCU) Ms. 2139.

⁵ *Édes Imrém! Lelkem Márikóm!* i. m.

testvére, Rhédey Klára grófnő (Radák István gróf felesége) viszont nem Kolozsváron élt, emiatt ritkán találkoztak.

Miután fiatalasszonyként Rhédey Mária berendezkedett Kolozsváron, megismerkedett azokkal az emberekkel, akik fontos szerepet játszottak későbbi életében. Közéjük tartozott Pataki Dániel orvos,⁶ aki a Mikó család tagjait kezelte rendszeresen. A grófnő mind a négy szülésénél jelen volt; ő műtötte a kis Ferencet, lábadozását ő kísérte figyelemmel, s amikor válságosra fordult a helyzete, ott volt végig a beteg ágyánál. Ő számolt be 1849 márciusában⁷ egy bécsi barátjának írt levelében a szomorú hírről, hogy Rhédey Mária, miután életet adott negyedik gyermekének, elhunyt. Megtudjuk e levélből azt is, hogy végig a grófnő mellett volt, ő vezette le a szülést, és a végsőig küzdött a grófnő életének megmentéséért, sikertelenül. Beszámolt a halál okáról is: Mária májbetegségben és lépnagyobbodásban szenvedett várandósága utolsó szakaszában. Ugyanakkor arra kérte barátját, hogy a háziőrizetben lévő Mikó Imre grófnak kíméletesen adja mindezt tudtára, s ne felejtse el hangsúlyozni, hogy az újszülött kislány, Anna egészséges és jó kezekben van.

A Mikó család életében Nagy Péter református lelkész is kiemelkedő szerepet játszott. Az ő prédikációi hatására járt Rhédey Mária istentiszteletre vasárnaponként a Farkas utcai templomba, nem pedig a közelebbibe. Ő keresztelte meg mind a négy Mikó gyermeket, de rá hárult az a nehéz feladat is, hogy közülük hármat eltemessen, ahogy Rhédey Máriát is, s később Mikó Imrét is ő kísérte utolsó földi útjára.

Kolozsváron a háztartás vezetése az úrnő feladatai közé tartozott, így ő válogatta meg a szolgákat, ahogy később a gyerekek mellé is ő keresett dajkát. Érdekes, hogy Rhédey Mária végrendeletében a családtagoknak pusztán megköszöni a figyelmet és szeretetet, amit tőlük kapott, arra kéri őket, hogy halála esetén fogadják el Isten akaratát, hiszen a földi elválás csak ideiglenes. Ha életben marad a születendő gyermek, helyette is szeressék, ne taszítsák el maguktól. Ez utóbbi utalás a férje édesapjára, aki a felesége halála után gyermekeit az anyai nagyszülőkre bízta.

Anyagi javakat, emléktárgyakat, illetve kisebb-nagyobb pénzüsszeget csak a személyzet tagjaira hagyott, illetve két barátinjére. A felsorolt személyek és vagyontárgyak némi betekintést engednek egy 19. századi erdélyi arisztokrata család javaiba és életszemléletébe. Kiderül ugyanis, hogy fontos feladatának tartotta a nála szolgálatot teljesítő lányok férjhez adását megfelelő hozománnyal, de lelki és erkölcsi nevelésben is részesítette őket. További életükre nézve hasznos tanácsokkal látta el némelyiküket. Többük nevével az 1848-as leveleskötetben is találkozunk, ami arra enged következtetni, hogy jó érzékkel válogatta ki a személyzet tagjait, munkájukkal elégedett volt, és a beosztottak is szívesen maradtak nála. Édesapja mellé külön inast fogadott, akiről tudjuk, hogy hűségesen szolgált Rhédey Ádám mellett egészen a gróf 1849. január 27-én bekövetkezett haláláig.

Majdnem hét év elteltével, 1849. február 15-én, negyedik gyermeke születése előtt a grófnő ismét írt egy végrendeletszerű levelet.⁸ Formai tekintetben ez inkább búcsúlevélként definiálható, hiszen a megtört lelkű és egészségű grófnő, ereje fogytán inkább elköszönni akart elsősorban távol levő férjétől, de a közvetlen környezetében élőktől is. Tudjuk, hogy az előző hónapban veszítette el édesapját, akihez nagyon szoros érzelmi kötelék fűzte. Ne

⁶ Pataki Dániel (1805–1871), orvos, többgenerációs orvoscsalád tagja. Bécsben végezte tanulmányait, ahol orvosdoktorrá és szülésmesterré avatták. Orvosi szakegyletet szervezett Kolozsváron, főkegyorvosként egészségügyi tanácsos volt, majd erdélyi országos főorvossá nevezték ki. Nagy hangsúlyt fektetett a szegény gyerekek gyógyítására, sokukat ingyen kezelte.

⁷ A levél Mikó Imre saját kezű másolatában maradt fenn. MNL VeML XIII/16. II/6b.

⁸ *Édes Imrém! Lelkem Márikóm!* 297–300.

feleddjük, ekkor már rendkívüli történelmi időket élt át Kolozsvár lakossága. 1848 decemberében gróf Mikó Imre utolsó hivatali útjára indult a bécsi udvarba, hogy átadja a császárnak azt a memorandumot, amelyben a polgárháborús helyzet megoldását kérték Erdély kiválóságai az uralkodótól. Az átadást követően a gróf nem térhetett vissza hazájába, házi őrizetbe került. A férjével való szokásos „egymással locsogás” ezúttal elmaradt, hiszen a forradalmi időben nem működött a postaszolgálat. Két levél maradt csak fenn ebből az időszakból: az első 1849. január 1-jei keltezésű, amelyben a grófnő boldog új évet kíván férjének; a második január 30-ai, amelyben értesítette édesapjának a haláláról.⁹ A bizonytalanság, a forradalmi események, az idő múlása hírek nélkül aggodalommal töltötte el. Az ismét szülés előtt álló grófné tárgyilagossággal ír arról az eshetőségről, hogy Isten kiszólitja az életből. A gondos feleség és anya, az egyedül maradt úrnő – esetleges halálát szem előtt tartva – készítette e számvetést. Micsoda lelkiemelőre volt szüksége ahhoz, hogy Istenre bízva a maga és szerettei sorsát így megható gondolatokat fogalmazzon meg.

Legelső kérése az, hogy halála esetén imádott férje ne hagyja, hogy a szomorúság legyen rajta úrrá, ne „békételenkedjen”, bánatát igazi keresztényként hordozza. Két nagy gyermekének nevelését Fejér Kati nevelőnőre bízta, hiszen „Ő mind testekre, mind lelkekre jó lélekkel vigyáz”. Figyelmezteti férjét, hogy Ádámnak hamarosan házitanítót kell keresni, de egyben arra kéri, nagyon körültekintően járjon el, s felügyelje a tanulás folyamatát, mert az nagyon fontos. Ha a születendő gyermek életben marad, szeresse őt helyette is. Az érzékenyült anya nem tudja tovább folytatni a teendők felsorolását, ami nem meglepő. Inkább köszönetét fejezi ki férjének mindazért, amit érte és édesapjáért tett. Hangsúlyozza, hogy bár „mélyen fáj”, hogy nem láthatja ismét, de az elmenetele célja olyan fontos közügyet szolgál, hogy ha ismét döntenie kellene, nem tenne másként, csak támogatná. Felfedi, hogy édesapjának végrendeletét,¹⁰ tekintettel a rendkívüli időkre, hova rejtette. Arról is említést tesz, hogy legnagyobb gyermekének, Máriskónak is írt, azt majd, ha eljön annak az ideje, férje adja át neki. Minden segítséget megköszön a háziaknak, testvérének, Klárinak, valamint sógorának, Gyurinak. Elbúcsúzik minden szeretett személytől, és áldást kér mindannyiuk életére.

Sajnos előérzete bizonyosságot nyert. 1849. március 17-én életet adott negyedik gyermeküknek, Annának, de meglévő betegségeihez a gyermekágyi láz is társulván, néhány napra rá, 24-én, napra pontosan egy évvel kislia elvesztése után, visszaadta lelkét teremtetőjének.

„Mikor ezen rendeimet¹¹ olvasod, már akkor én odafenn fogok réád áldást esedezni, s tehát most úgyszólván a sír széléről szólok hozzád, s kérlek mindenre, mi szent, s éltünk minden eltűnt boldog pillanatjira, mérsékelj bánatod! S igyekezz életedet, egészségedet Gyermekeid számára megtartani, mert csak úgy teszel Máriskód szíve óhajta szerént. Tartsd meg emlékezetemet, míg élsz szeretettel, s igyekezz benne, hogy Gyermekeim is szeretettel gondoljanak rám.

Látod Imrém, ha a természet rendin való leghosszabb időket is eléred, mi az mégis az Örökkévalósághoz? Ha pedig élted legtövisesebb útjait is mindig az Isten akaratjában való megnyugvással és rendíthetetlen bizalommal folytatod, az általa rendelt földi elhivatottságot is lelkiismeretesen betöltöd, annyi jót és hasznost teszel, mit csak tehetsz; drága Gyermekünket a jó Isten megelégedésére neveled, akkor mondom, azon néhány esztendő eltelése után, melyet Isten jónak lát, hogy itt megpróbáltatásod helyén töltsd, kiterjesztett karokkal,

⁹ Édes Imrém! Lelkem Márikóm! 293–295.

¹⁰ MNL VeVL XIII/16. II/6b.

¹¹ Értsd: soraimat.

teljes megelégedéssel fog Tégedet Máriskód fogadni, s a jó Isten ezen két összhangzó lelket, mit már itt a földön Ő maga egymáshoz rendelt volt, ott újra és vég nélkül elválaszthatatlanul egyesíteni fog.”¹²

A már többször idézett Pataki-levélből tudjuk, hogy a grófnő halála után Máriskót és Ádámot végakarataának megfelelően Fehér Kati nevelőnőre bízta, az újszülött Anna pedig Rhédey Klárához került.

Számomra rejtély, hogy a Mikó-háztartást ki vezette majdnem fél évig, a gróf hazatéréseig. Az kiderül, hogy Mikó György gróf és Rhédey Klára grófnő is aktívan részt vett az árván maradt gyerekek körül adódó teendők ellátásában. A kisegítő személyzet sorsáról nem találtam forrást, csak Fehér Katiról tudjuk, hogy több éven keresztül ő volt Mikó Anna grófnő nevelőnője, ezt fotó is bizonyítja.¹³ A családi iratok, festmények, tárgyak mindenestre épen fennmaradtak, hogy a tágabb család vagy a cselédek jóvoltából és odafigyeléséből, az megválaszolatlan kérdés marad.

A kortársak visszaemlékezése szerint 1849 októberében, amikor Mikó Imre hazatérhetett a háziőrizetből, és karjaiba vehette féléves kislányát, megölelhette két nagyobb gyermekét, térdre borult és zokogott.¹⁴ A gróf nem tudott elbúcsúzni imádott Márikójától, nem kísérhette utolsó földi útjára, sőt elvesztéséről is csak jóval később értesült.

Hitvesének végakarataát beteljesítette, hiszen „annyi jót” cselekedett, hogy még napjainkban is emlékeztetések tettei. Nem követte édesapja példáját, nem hagyta magára gyermekeit, hanem maga mellett tartotta őket. Neveltetésükről odafigyelően gondoskodott, amit a velük való levelezés is igazol.¹⁵ Feleségének emlékét hűen megőrizte, igazi keresztényként további csapások terhét is méltósággal viselte. 1862-ben elvesztette fiát, Ádámot (így fiúágon a Mikó család kihalt, mivel ekkor már testvére, György és az ő fia, Sándor sem élt), 1868-ban pedig legnagyobb leányát, Máriát. Megtörtén, de igazi életművet hagyva maga után, 1874. szeptember 16-án, éppen tizenkét évvel legnagyobb fia elvesztés után Máriskója karjai közé szett.

Rhédey Mária grófnő végrendelete

„A jó Isten kegyelméből éltem nevezetes órájához közelítek, ti. hogy anya legyek. Ha a kegyelemnek Istene jónak látja, éltemet megtartja, s akkor buzgó fohászkodásom csak az, hogy szentelhessem én azt az Enyimek boldogítására, s nagy célokat és elrendeltetésem mint gyermek, feleség és anya egyforma lelkiesméreletesen bétölthessem, melyre adja a jó Isten áldását.

Ha pedig a Végzeteknek ura úgy látja jónak, hogy most azon nevezetes és kedves óra egyszersem éltem utolsó órája is legyen, akkor a jó Istenhez kegyelemért és vigasztalásért esedezem az Enyimekért!

Nem zúgolódom, sőt buzgó szívvel hálát adok eddigi sok boldog óráimért, mert lelkem meggyőződéséből mondom, nem hiszem, ki sokáig élt, több kedves és boldog órát számlált volna, mint én. Áldassék azért az Úrnak szent neve, és áldás azokra, kik éltemet szépítették.

Lelkem, édes Apámhoz való forró esedezésem, hogy minden atyai indulatot és szeretetet, melyet hozzám érezett, tegye által a másik énemre, kedves Imrére, szeresse őtet éppen úgy, s tartsa őtet éppen olyan kedves gyermekének, mint engemet. A bánattól és kedvetlenségtől

¹² *Édes Imrém! Lelkem Márikóm!* 297–298.

¹³ DJCAN Fond Mikó-Rhédey Nr. 253, 211-es csomó. Album.

¹⁴ Nagy Péter emlékebeszéde.

¹⁵ DJCAN Fond Mikó-Rhédey Nr. 253. 182., 184. csomó (másolat).

magát elnyomatni ne engedje, s tartsa meg drága, kedves életét sokaknak, s nevezetesen gyermekeinek és unokáinak boldogítására és örömére, s vegye tőlem buzgó szívű hálámat atyai jóságáért, szeretetért és gondoskodásáért. A jó Isten áldása, kegyelme és vigasztalása légyen drága lelkem, édes gyámom.

Imrém, szeretett kedves férjem! Véled sem volt erőm ezen tárgyról személyesen beszélni, esmérvén gyenge szívedet és hozzám való nagy szeretettedet. Azért legforróbb óhajításomat ide írom: legelső esedezéseim és forró kérésem (s ne engedjed, édes Imrém, hogy utolsó kérésem ok nélkül légyen), hogy mérsékelj bánatodat, s viseld azt úgy, mint keresztényhez és a jó Istennek annyi sok kegyelmeire – mit veled éreztetett – érdemes Gyermekéhez illik. Imrém, édesem! Nem váltunk mi most is el, csak testi szemeid nem látnak engemet, mindég veled vagyok és leszek én, szívedben mindég feltalálsz engemet. Ugye, édes férjem, sokszor, mikor szíveink boldog érzéssel csordultig tele voltak, mondhattuk mi, hogy sok ember élte hosszú sorába mindösszevéve nem érez annyi boldogságot, mint mi ezen pillanatban, ne légy hát háládatlan, Imrém, hanem együttlétünk szép óráira megérzékenyülve gondoldj, és adj hálát a jó Istennek érte, s gondold meg, milyen természetfeletti óhajítás az, hogy mi, kik olyan boldogok voltunk, azok is maradjunk mindég. Mi is éppen oly bűnös emberek voltunk, Imrém, miért gondolnánk, hogy az Isten hozzánk oly sokkal több kegyelemmel legyen, mint másokhoz?

Ne zúgolódj hát, édes Imrém, az Istenért! Szeresd emlékezetemet, mint engemet szeretél, és ha vigasztalásodra szolgál, amit ugyan magadba is érezhetnél vallomással, hogy szívem legmélyebb rejtekében sem maradt legkisebb üresség vagy óhajítás, melyet bé nem töltöttél volna, te éltem szepítője, szívem boldogítója. Tudom, arra nem kell, hogy kérjelek, igen erősen egy szív és egy lelkek voltunk, hogy ne éreznéd, hogy elköltözésem után is mivel teszel nekem legnagyobb örömet, és mivel mutatod meg szívedben való legelevenebb emlékezetemet, ti. ha drága, lelkem Apámnak a szó legteljesebb értelmében jó fia leszel. Tudom, édes Imrém, mindketten mélyen fogjátok érezni elvesztésem, vigasztaljátok hát egymást, és a bánat még szorosabban kössen egybe benneteket! Erőltess magadot, és igyekezz minden próba lelkem Apám könnyebbségére és vidámítására lenni. Imrém! Imrém! Jézus sem tudott kedves tanítványainak becsesebb hagyományát hagyni, mint édesanyját. Ó, engedjétek meg, hogy én Jézusom szavaival éljek, s Atyámnak mondjam: imhol, ez már a te fiad – s neked Imrém: ez már a te Atyád! Még egyszer kérek, forrón szeretett édes Imrém, ne engedd magadat a bánattól elnyomattatni, hanem élj atyámnak vigasztalására, folytasd munkás életedet, légy minden özvegynek, árvának oltalmazója, az igazság lelkes pártolója, s igyekezz a világnak oly hasznos lenni, amennyire csak erőd engedi, a jó Isten dicsőségére, s osztán, akármikor üssön élted utolsó órája, az készen fog találni, s Máriskód hív, s szeretetteljes karjai minden még előtte elment kedveseiddel együtt fognak téged ott várni.

Hogyha pedig az Istennek úgy tetszik, hogy gyermekünket megtartsa, akkor, Imrém. úgy tégy ugyan véle, ahogy jónak látod és látjátok, de megvallom, óhajításom az volna, hogy ne hagyj el magadtól. Szeresd ötet helyettem, és valami jó asszonyt (melyt ugyan nehéz dolog, de még sem lehetetlen, és a jó Isten, az árvák Atyja bizonyosan rendelni fog, ha jól utána láttál) kapván melléje, kibe egészen bízni lehessen, szemetek előtt lássátok naponként fejlődését. Hidd meg, Imrém, néked és lelkem Apámnak is bánatotok enyhítésére lesz azon kis ártatlan Lélek látása (mert hallattam ugyan olyant, ki nem nézhette a gyermeket, mivel anyja életébe került, de ez nagy vétek, azon kis ártatlan árvát, kinek már nincs anyja, s annál fogva eleget vett, még atyjától is megfosztani, nem, ezt fel sem teszem, másképpen nem is halhatnék meg nyugodtan), a róla való szüntelen gondoskodás. Imrém! Édesem! Légy gyermekünknek oly jó és gondos atyja, most és mindvégig, mint amilyen férj voltál, s kíméld életedet, csak érte is.

Amit én most itt érzek, azt leírni lehetetlen, csak a mennyei jó Istent kérem, szentelje meg Férjemet, Atyámat, s rendelje jól dolgát, testi-lelki nevelését anyai előérzettel szeretett szegény gyermekemnek.

Hogy lelkemből szeretett kedves testvéremre nem bízom egyedül azon kisdedet, ezáltal nehogy megbántva érezze magát, mert nem az ő és jó férje jóságába való bizodalmatlanságom, bizony nem – de, hiszen egy már nem élőnek megbocsátnak, ha egyenesen és szíve szerint beszél. Édes Klárim, kedves Sógorom!¹⁶ Nem szeretem egészen, hogy vizitek házatok dolgait! Gondos édesatyá és édesanya mind a kettő, a legjobb lélekkel bíró, csak az egyik igen kevésnek, a másik igen mindennek hiszen, és megbocsáss, lelkem Klárim, hogy azt mondom: a te hibád. Ámbár szebb hiba, de a tiednek sokkal többet árt! Édes Radák, kedves Sógorom! Engedjen meg, hogy éltem utolsó órájában egy szíves kérést tegyek: lássa által, mely nagy kincs egy jó feleség, gondos anya, s a szerént szeresse Klárimat, mert ő bizony az. De ne csak szeresse magába, mert csak a jó Isten az, aki belénk tud látni, hanem mutassa is ki aztat. Higgye meg, oly kicsi kell nekünk sokszor, hogy felboncolhatatlan láncsal kössön minket oda, és mikor látni fogja, hogy egy szíves szó, kedves, aprólékos gondoskodás, egy szíves kézszorítás, egy lelkes csók milyen örömet és boldog érzést gerjesztenek a másokban, bizony maga is örömmel fogja tenni, és utoljára szíve elkerülhetetlen sugallása lesz. Te pedig, Klárim, kedvesem, hallgasd meg szívből jövő tanácsomat: mikor Neked valami rosszul esik, és tüzes lévén azt valakinek elpanaszolod, aki ilyen felhevült indulattal tett, és így igazságtalan panaszkodást helybenhagyja, sőt helyesli, az ilyennek Klárim soha többet ne higgy! Jólesik neked akkor, de ez a legnagyobb méreg, melyet szívhatasz. Minden a világon szemesebb és élesebb hallása politzái mind a gyermekek, kivált szülőik iránt, s ez az egyenes lélekkel szólva, mit házatok körébe nem egészen szeretek, mert nincs olyan ház a földön, hol a szülék közt sokszor kis kedvetlenség ne legyen, de azt nem szükség a gyermeknek tudni, mert ez az egész életére és jövődöbeli házi boldogságára káros befolyással van. Engedjétek meg még egyszer forró kérésemet ismételni, és ne haragudjatok meg érte: boldogságtok forró óhajtasából teszem én azt! Igaz lelkem esméretére mondom, egyetlenegy embert tudok, kinek minden káros következés nélkül kiöntheted akármikor szívedet, s ez Szaláncziné¹⁷, de más senki, senki! A jó Isten áldása, kegyelme reátok.

Hogy gyermekemről való gondoskodásomban Rosit¹⁸ nem emlitem, hozzá is nem bizodalmatlanság, mert oly sokszor megmutatta ő, milyen szíves belső szeretettel viseltetik hozzám, hogy legkisebbet sem kételkedem, hogy Gyermekeket is éppen úgy szeretni és érte igen sokat megtenni kész lenne, csak csupán azért nem, mivel gondolom, ő is a jó Isten rendelése szerint férjhez menvén, akkori házi körülállásait nem tudhatom – a jó Isten adjon neki boldogságot és áldja meg.

Mármost utolsó kívánságomat írom le, ha jónak látjátok, teljesítsétek:

Rosinak emlékezet jeléül kívánnám adni azon most nemrég vett 12 személyre való ezüstös ladikot. És mivel a jó Isten nem látja jónak, hogy én hozzá tovább megmutathassam jóindulatomat, és ha férjhez is megyen, gyenge erőmhöz képest valamivel segíthessem, kívánnék neki 1000 váltó forintokat adni, tiszta, egyenes, barátságos indulatból. És a Szebenben vett fejéres nagy keszkenyőt, mivel azt én nagyon szerettem.

¹⁶ Radákné Rhédey Klára (1809–1868) és Radák István (1782–1865).

¹⁷ Szaláncziné Almády Erzse.

¹⁸ Bővebb információt nem sikerült róla szerezni, de 1848 márciusában ő is segítkezett Ferenc műténél.

*Bodoki Klárinak*¹⁹ az most ugyan nem használt, de gyermekségemtől fogva férjhezmenetelemig minden nap használt, régi ezüst medencémet²⁰ és poharamat, és a máig is mindig használt kis ezüst kötő kosaramat használja ő is őket minden nap, és emlékezzék meg rólam.

Szalánczinének az nagy tükrömet, melyben gyermekségemtől fogva mostanig csaknem minden nap néztem magamat, az aranyaimat, melyeket gyermeki gondossággal gyűjtöttem és az tőlem nagyon szeretett gyöngyforma aranyláncot.

*Szacsvai Sárának*²¹ a kis ezüst varró etaies,²² melyből gyakran varrtam, a kis ezüst csuprot, mely mindig a toaletemen állatt, és a nagyon szeretett kis vajtartó tehenet.

*Radnótfáy Ágnesnek*²³ a most gyakran viselt meggy szín nagy keszkenyőmet.

Kérem igen szívesen mindezeket, igaz barátságos jó indulatból jövő emlékezet feleket éppen oly jóindulattal fogadni, ha megbántottam valamelyiket, nékem szívek mélyéből megengedni, s rólam mindig szeretettel gondolni, én nekik hozzám való sok rendbeli nagy barátságokat és jószágokat meg nem köszönhetem, s túl is van az emberi erőn, azért a minden jók Jutalmazójához folyamodom, és mindegyikre egytől egyig a jó Isten áldását és minden boldogságot egész szívből-lélekből kívánok.

Biri leányomnak,²⁴ mert igazán anyai módon szerettem és szeretem őtet, sok mondani és tanácsolni valóm volna, de vigyázni kell magamra, nehogy igen hosszas légyen, azért csak arra intém, tartsa eszibe mindég sokszori oktatásaimat, és soha se tegye azt, mit gondolhat, hogy én – ha élnék – helybe nem hagynám. Ő most élteinek nevezetes szakaszában van, szerettem volna megérni, hogy őtet én adjam férjhez, de ha az nem lehetett, szívesen kérem, az Enyimek adják mentől hamarabb férjhez, és így biztosítsák világi életét. A nagy Boltban van 3 láda, mindegyiken egy nagy B., ezt az ő számára készítettem volt, ezt instálom néki adni, majd minden szükséges van benne, az írásaim között a listája is megvan. Hozzá az a kérésem, sőt utolsó parancsolatom, hogy ha férjhez megy, és az Isten gyermeket ád, maga semmi esetre ne szoptassa. Az Ő pénze és aranyai nálam vannak a fiókban, valamint a Susa²⁵ kis kasszája is; ez a Biri számára már nagyon régen gyűjtöttem 300 ft. Neki kívánnám adni a fekete atlasz²⁶ köntösömet, az újabb Thibet Überrokkomat,²⁷ a kisebb Pranatomat²⁸ és sima clárisomat²⁹, és a pénzből 1500 váltó forintokat, de ez a summa hadd maradjon tőke pénznek, hogy légyen néki belőle minden esztendőben 90 Ft jövedelme, és igen szíves kívánságom, hogy az egész summa az övé legyen ugyan, de ahhoz nagy megszorulásán kívül teljességgel ne nyúljon, csak az interessét³⁰ vegye.

¹⁹ Bodoki Károly mérnök testvére.

²⁰ Értsd: fürdőkád.

²¹ Szacsvay Sándor szerkesztő és Szathmári Júlia lánya, férje Mike Sándor.

²² Értsd: varróláda.

²³ Radnótfáy Sámuel kolozsvári színházi intendáns testvére.

²⁴ Pontosabb adatott nem sikerült róla találni, de azt tudjuk Rhédey Mária 1848. március 16-án férjéhez írott leveléből, hogy 1848. március 16-án még mindig az ő szolgálatában állt. Szívvel-lélekkel segédkezett a frissen mütött Mikó Ferenc körül. Ezekből a sorokból az is kiderül, hogy született egy kislánya, aki akkoriban betegeskedett. feltételezhető, hogy óhajának megfelelően Rhédey Mária grófnőnek sikerült őt férjhez adni.

²⁵ Személyét nem sikerült beazonosítani. Nincs róla említés 1848-ban.

²⁶ Értsd: mintás szövésű selyem kelme.

²⁷ Értsd: kabát.

²⁸ Értsd: gyapjuszövetből készült kabát.

²⁹ Értsd: korall nyaklánc.

³⁰ Értsd: kamat.

Boriskának³¹ egy vég Valért³² szeretném adni, és abban a teljes reménységben és bizodalomban, hogy amíg lelkem Apámat a jó Isten élteni, hűségesen a háznál marad, és lelkiesméretesen gondoskodik, kivált mikor nem egészen jól van édes Apám, adnék neki 1000 forintokat.

Eleknek³³ hasonlóan eddigi jó magaviseléséért és ez utáni reméllett hűséges szolgálatjáért és lelkem Apám melletti zúgolódás nélküli egész végig való hűsége jutalmára neki is 1000 forintokat adnék.

Susának adom az egyik fali köntösömet³⁴ és a régi veres Überrokkomat.

Suskának a másik fali köntösömet és a gráci nagy keszkenyőmet.

A Magonénak³⁵ a valórozott reggeli Überrokkot és a viselős szőr nagy keszkenyőmet.

A Gazdánénak a nagy fekete szőr nagy keszkenyőmet és 250 forintokat.

A fiókomban, gondolom, van mindössze édes Apám és Uram grátiájából 2000 f. cp.,³⁶ ebből a fennírtak szerint még fennmarad vagy 250 váltóba, ezt is instálom a háziak közt elosztani.

Van még abban a fiókban – ahol a Biri és Susa pénze van – egy papírosba 1000 váltó forint, melyet édes Apám még 1826-ban adott nekem eltenni, ezt igen szeretném valami jó célra és leginkább valami özvegy vagy árva felsegállítására fordíttatni, ha édes lelkem Apám nem bánja.

Még egyszer forró szíves köszönet minden hozzám tartozóknak hozzám való szeretetekért, és forró esedezés: szeressék emlékezetemet, töltsétek be utolsó kéréseimet.

Kedves Klárimat s jó férjét, kedves Gyuri sógoromat és kedves jó feleségét ezer meg ezer csókjaim között újabban is kérem, akárhogy és mint legyenek a környülállások, anyai és apai indulattal legyenek Gyermekemhez, s nevezetesen hogy meg ne bántottam legyen Kláriékat feljebbi soraimmal, mert tudják meg, kedves lelkem férjem vigasztalására szükségesnek és jónak látom amit feljebb írtam, de ha emberi módon ítéletemben hibáztam volna, vagy ha az Isten jónak látná kedves férjem életét is rövidre nyújtani, az Isten szent nevére, nehogy neheztelésből magatokhoz ne vegyétek azon szegény Gyermeket, mert igaz lelkemre mondom, nyugodt lélekkel látom a ti kezeitek között, akár kedves Eliza és Gyuri sógor kezei között.

Áldás! Áldás mindegyikre!

Imrém! Férjem! Boldogítóm! Csókold meg gyermekemet, s az ő kis ártatlan kezeibe tedd le fogadásodat, hogy bétöltöd kérésemet.

Ott, a boldog lelkek seregében is csak ha te nyugodt leszel, csak úgy lehet boldog kimondhatatlanul szerető feleséged.

Hála, hála a jó Isten szeretetének, az ő áldása, kegyelme mindegyitekre.

Írtam májusban, 1842.”

³¹ Több adatot nem sikerült róla feltárni, de azt tudjuk, hogy 1848 márciusában úgy döntött, marad Rhédey Mária szolgálatában. Ő is segítkezett a kis Ferenc műtete körül, éjszakázott a betegágnál, hogy a grófnő tudjon keveset pihenni.

³² Különleges eljárással szőtt selyemzsinór, amit ruhák díszítésére használtak.

³³ Róla sem sikerült több adatot gyűjteni, de azt tudjuk, hogy 1848-ban maradt a Mikó család szolgálatában, bár Rhédey Klára grófnő szerette volna, ha hozzá szegődik.

³⁴ Értsd: fürdőköpeny.

³⁵ Magó Jakabné, született Muzslai Verona.

³⁶ Értsd: forint készpénzt.

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források

Román Nemzeti Levéltár kolozsvári fiók (Direcția Județeană Cluj Archivele Naționale, DJCAN) Fond Mikó–Rhédey Nr. 253.

Biblioteca Centrală Cluj Lucian Blaga Rhédey Mária Ms. 2139.

Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém vármegyei Levéltára A verőczei és hidvégi Gróf Pejacsevich–Mikó család iratai, XIII/16.

Nyomtatott források

Édes Imrém! Lelkem Márikóm! Gróf Mikó Imre és felesége, Rhédey Mária grófnő leveleskönyve 1848–1849-ből. S. a. r. Liphay Endre és Somogyi Gréta. Budapest – Sepsiszentgyörgy – Kolozsvár: Országos Széchényi Könyvtár – Kovászna Megyei Művelődési Központ – Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2021.

Nagy Péter emlékebeszéde Mikó Imre felett. Nemere, 6. évf. (1876) 79. sz. 293.

Szakirodalom

Homoki Mária: *Amiről egy végrendelet mesél*. In: Ruszoly József (szerk.): Tanulmányok Dr. Molnár Imre egyetemi tanár 70. születésnapjára. Acta Universitatis Segediensis: acta iuridica et politica. 65. köt. Szegedi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kara, 617–633.